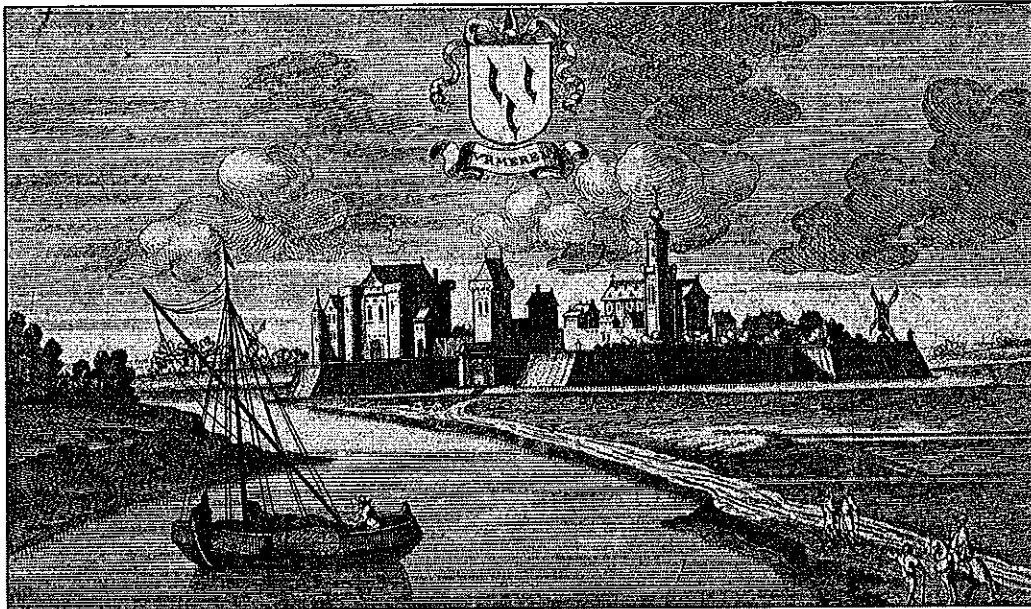

DE BOUW VAN HET SLOT

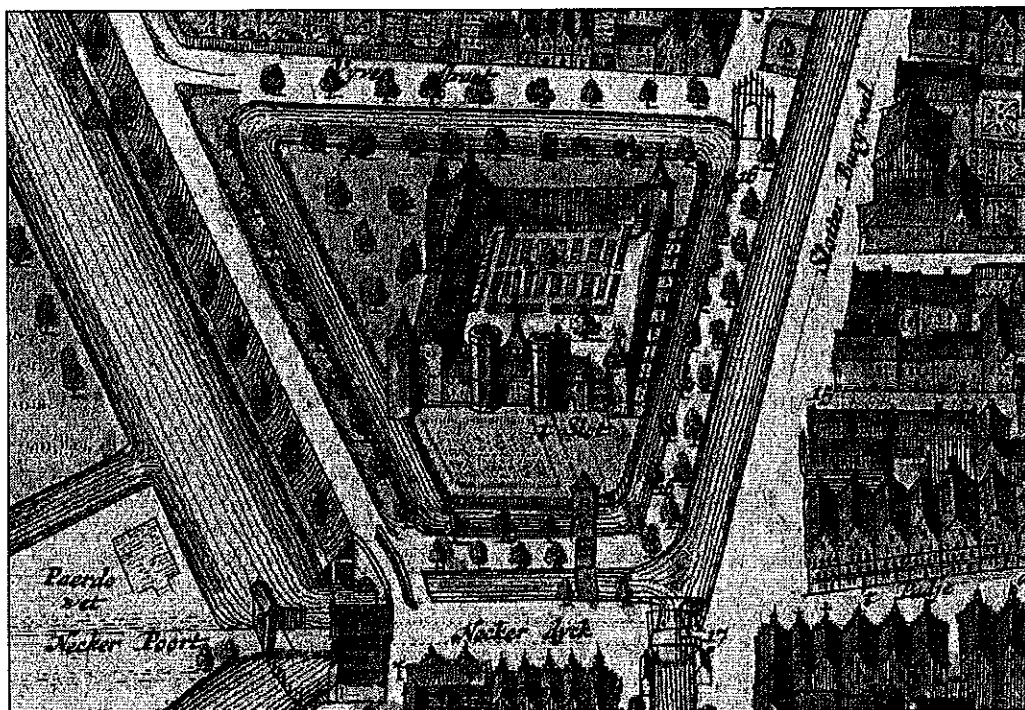

Slot Purmersteijn werd in 1410 gebouwd, toen Purmerend zich uit het boerendorp Purmer tot een nederzetting van handelaren en vissers had ontwikkeld. Purmerend werd in de dertiende eeuw *'tot heerlijkheid verheven'*, toen de heersersfamilie Persijn was uitgestorven. Waterland werd destijds niet alleen door het zeewater, maar ook door plundersaars onveilig gemaakt. Vandaar dat de bewoners bij machtige graven bescherming zochten.

Ruim een eeuw later was Waterland in handen van graaf Willem VI. Zijn schatbewaarder Willem Eggert moest er de orde herstellen en kreeg in 1410 de heerlijkheid Purmerend in leen. Binnen drie jaar bouwde hij een slot op een strategische plek, daar waar de weg tussen Amsterdam en Hoorn, de Where kruist. Willem Eggert overleed in 1417.

Na hem kregen nog twaalf heren Purmerend in leen. Deze eigenaren lieten zich niet vaak op het slot zien. Purmersteijn werd minder als woning dan als centrum voor bestuur en rechtspraak gebruikt. De laatste heer van Purmersteijn was Philips van Egmond, wiens bezittingen verbeurd werden verklaard. Zo werden de Staten van Holland in 1579 eigenaar van Purmersteijn. Het slot diende nu voor vergaderingen en ontvangsten. In de achttiende eeuw raakte Holland echter sterk verarmd. Het onderhoud van het slot schoot er bij in, zodat Purmersteijn in verval raakte. In 1729 verklaarden de Staten van Holland het slot onbewoonbaar en schonken het aan Purmerend. Twaalf jaar later besloot het gemeentebestuur om Purmersteijn af te breken.

Op de kaart van Frederick de Wit is Slot Purmerstein in detail weergegeven. Duidelijk is de vierkante opzet met torens op de hoeken. De met twee achthoekige torens versterkte ingang komt op het zuiden uit. Het hoofdgebouw is aan de westzijde gesitueerd. Op de binnenplaats is een moestuin ingetekend. De kaart werd vanaf 1694 gepubliceerd.

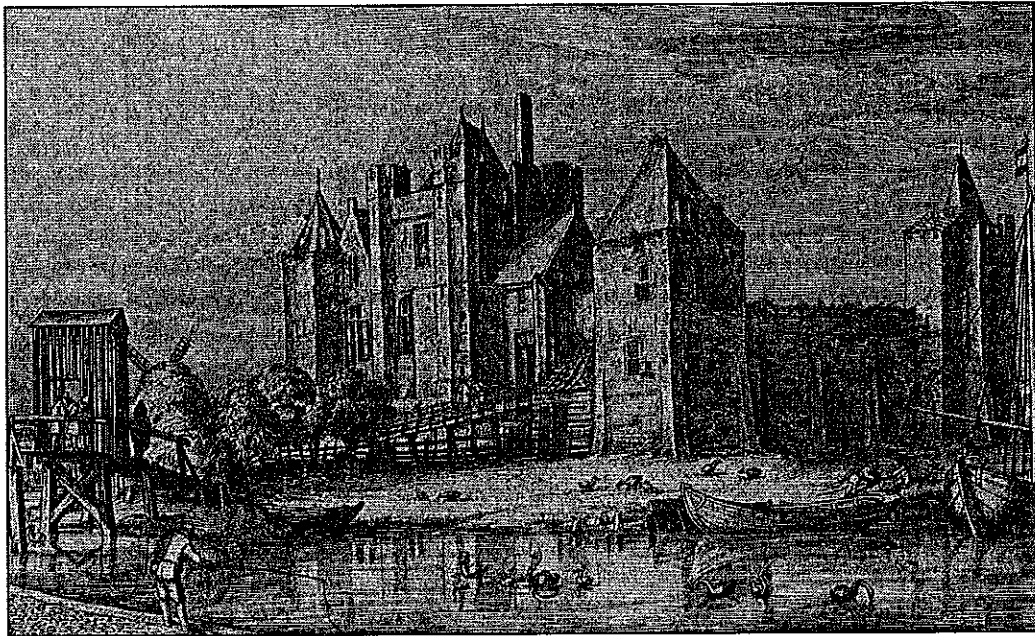

WILLEM EGGERT, BOUWHEER VAN SLOT PURMERSTEIJN

Willem Eggert was van bescheiden afkomst. Hij werd rond 1360 geboren, waarschijnlijk in Amsterdam. Zijn grootvader was zelfs horige geweest. Deze Jan de Lange kocht zijn kinderen in 1333 vrij. Willem Eggerts ouders verwierven welstand en Eggert zelf werd bankier én schatrijk. Hij gebruikte zijn geld om een stevige band op te bouwen met Willem van Oostervant (=Willem VI), de zoon van de Hollandse graaf Albrecht. *'Want mijn heer ymmer gelt hebben moste'*, schreef Eggert. De eerste keer dat Eggert bijsprong, werd Willem van Oostervant verdacht van betrokkenheid bij de moord op een maîtresse van zijn vader. Willem van Oostervant was gedwongen te vluchten. Met Eggerts geld kon de troonpretendent het in Parijs uitzingen, tot de woede van de graaf bedaard was. Graaf Albrecht overleed in 1404 en Willem van Oostervant volgde hem op. Willem Eggert werd direct zijn thesaurier (= penningmeester). Hij beheerde de schatkist, ging op missies en

verving de graaf, wanneer deze zelf op reis moest. Ook leende Eggert de graaf geld voor de oorlogsvoering. Zo werd de tweede man aan het hof een belangrijke factor in de Hollandse politiek. De graaf beloofde Willem Eggert door hem de '*heerlijkheid Purmerend*' te schenken. De gebruiksrechten op het gebied brachten veel geld op. Ook gaf de graaf toestemming een slot te bouwen. Het werd als een vierkant opgetrokken, volgens een bouwtype dat rond 1275 door de hoge adel was geïntroduceerd.

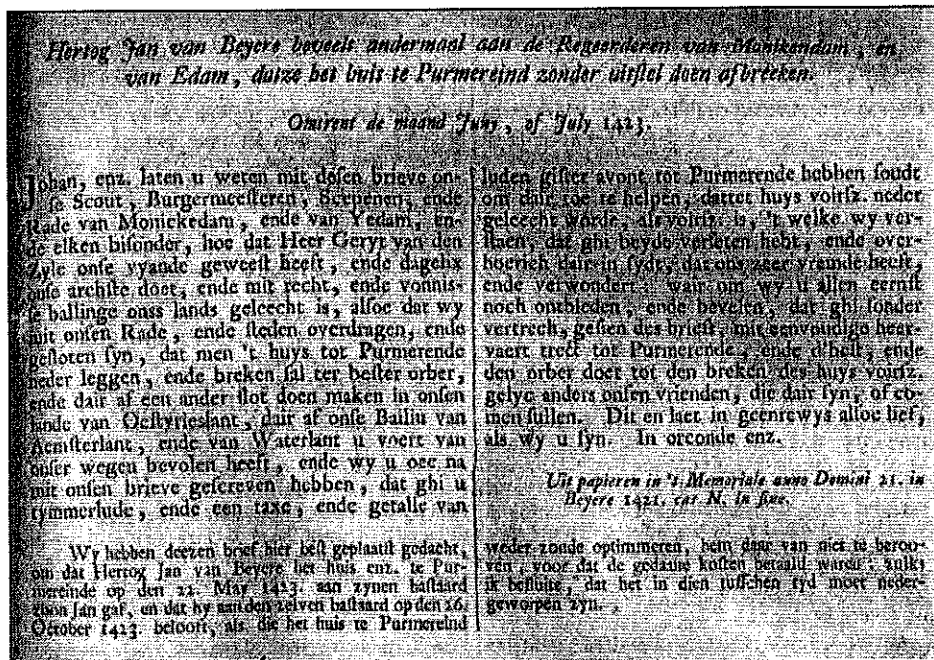
Eggert hechtte minder aan het militaire belang van zijn slot. Hij zag ervan af de muren vier meter dik te maken om kanonschoten te kunnen weerstaan. Purmersteijn kreeg muren van een meter doorsnede.

Eggert was van Willem van Oostervant afhankelijk. Dat bleek toen de graaf in 1471 stierf en de thesaurier direct uit zijn functie werd gezet. Enkele weken later stierf ook Eggert, in zijn slot. Vanuit Purmersteijn werd hij begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, die overigens mede dankzij hem gebouwd was. Nog steeds is daar te lezen : '*Anno MCCCCXVII den XV dagh in julio starf den eerbaren heer Willem Eggert, heer tot Purmerynde*'.

HOEKSE EN KABELJAUWSE TWISTEN

Slot Purmersteijn beleefde een roerige episode tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Willem Eggert hoefde dit niet meer mee te maken. Hij wist zich aan de machtsstrijd te onttrekken. Zijn zoon Jan moest wel partij kiezen, toen hij in 1417 de heerlijkheid Purmerende erfde. Jan Eggert zwoer trouw aan gravin Jacoba van Beieren. Zo kwam hij in conflict met haar oom, graaf Jan van Beieren, die haar tegenstrever was. Jan van Beieren gaf

opdracht aan de stede Edam en Monnickendam om Purmersteijn af te breken. Jan Eggert werd de grond kennelijk te heet onder de voeten en verkocht de heerlijkheid aan zijn zwager, Gerrit van Zijl. Graaf Jan van Beieren drong in 1423 weer aan op de verwoesting van het slot. Hij besloot zijn 'vrienden' te sturen en beval de steden Monnickendam en Edam, hen te helpen. De oorkonde sprak klare taal: *'Johan (Jan van Beieren) laten U weten dat met desen brieve onsen Scout, burgemeester, scepenen ende raden van Monnikedam ende van Yedam, hoe dat Heer Gerijt van den Zijle onse vijande geweest heeft, ende dagelix onse archste doet. Daarom hebben zij op te volgen den reeds gegeven, maar nog niet volbrachten last, om t'huys tot Purmerende neder te leggen ende breken'*.

De oorkonde van Jan van Beieren werd in 1756 gepubliceerd in het Groot Charterboek der Graven Van Holland.

In oktober van dat jaar veronderstelde Jan van Beieren, dat zijn bevel was uitgevoerd. Hij schreef zijn zoon Jan de Bastaard, *'dattet t'huys tot Purmerende weder begrepen ende opgetymert worde'*. De Graaf wilde dat zijn zoon er zijn intrek nam. Maar ook Gerrit van Zijl bleef zijn rechten opeisen. Na de dood van Jan van Beieren bedaarden de gemoederen. Jan de Bastaard erkende Gerrit van Zijl als heer van Purmerend. Gerrit van Zijl zou echter zijn laatste duiten aan het oorlog voeren verslijten, zodat hij zijn heerlijkheid uiteindelijk moest verkopen.

Vele kroniekschrijvers beschreven gemakshalve deze periode als waren er twee heren geweest, Gerrit van Zijl en Jan de Bastaard, zonder aandacht aan

de twist in 1423 te besteden. In het *'Groot charterboek'* uit 1756 werd het bevel van de graaf voor het eerst gepubliceerd. De samensteller schreef erbij; *'zulks ik besluite, dat het slot moet nedergeworpen zyn'*. Pas in deze eeuw ging een geschiedschrijver de precieze toedracht uitzoeken. A. Driessen vermeldde in zijn artikel *'Waterland'*, dat de *'huisinge werd nedergeleecht en gebroken door de schouten van Monnickendam en IJedam'*. Maar een archivaris kwam tot de tegengestelde conclusie: *'Doch daar is niets van gekomen; de drift en vinnigheid luwden wat en bedaarden vrij snel, toen Jan van Beieren in 1425 stierf. Het slot is nog ruim driehonderd jaren na hem blijven bestaan'*.

Werd het slot afgebroken of bleef het bestaan? Geen van beide opvattingen won het pleit. In het vervolg stelden geschiedschrijvers zich behoedzamer op. Nog steeds is het laatste woord over de verwoesting in 1423 niet gezegd. Misschien werd het slot aangevallen, want Jan van Beieren schreef dat het slot weer *'opgetymert'* moest worden. Al zouden Monnickendam en Edam weer verstek hebben laten gaan, de graaf zond ook zijn *'vrienden'*. Het blijft de vraag, hoe grondig die vrienden het slot verbouwden. Deze vraag roept een andere op: wie bouwde het weer op? Bleef het slot in bezit van Gerrit van Zijl of nam Jan de Bastard het in? Haast niemand waagt zich aan een uitleg van de weinige manuscripten die de eeuwen hebben getrotseerd. De meeste aanwijzingen duiden erop, dat Gerrit van Zijl de macht over Purmersteijn behield. Maar dan moet verklaard worden, waarom Jan de Bastard een vergoeding voor herstel aan het slot in het vooruitzicht was gesteld. Later kreeg hij zelfs opdracht om het slot te *'ontruimen'*. Zekerheid ontbreekt, beide heren kunnen na 1423 Purmersteijn in het bezit hebben gehad. Werd het door Gerrit van Zijl veroverd, dan ontstond waarschijnlijk meer schade dan wanneer Gerrit van Zijl stand hield.

PURMERSTEIJN IN LATER JAREN

Gerrit van Zijl werd uiteindelijk door alle partijen als derde heer van Purmerend erkend. Hij raakte door het oorlog voeren door zijn financiële middelen heen, zodat hij zijn heerlijkheid op 18 maart 1440 aan Jan van Montfoort doorverkocht. Nu brak een periode aan, waarin vooraanstaande adellijke families het slot bezaten. Achtereenvolgens waren dat afstammelingen van de Montfoorts, Wolkensteins en Egmonds. Purmersteijn verwelkomde in totaal dertien heren, de niet erkende Jan de Bastard niet meegerekend. Deze eigenaren van Purmersteijn bewoonden het slot niet en lieten zich er zelden zien.

Het was de gewoonte, dat een heer bij zijn aantreden aan de bewoners van zijn heerlijkheid nieuwe voordelen bood. Zo gaf Jan van Egmond in 1484 Purmerend marktrechten. Voortaan kon de stad week- en jaarmarkten organiseren, wat veel geld in het laatje bracht. Purmersteijn werd vooral als centrum voor bestuur en rechtspraak gebruikt. Er was een gevangenis in ondergebracht en de cour diende als executieplaats. Ook Jan van Egmonds vrouw, Magdalena van Waardenburg, heeft zich voor Purmerend ingezet. Na de grote stadsbrand van 1519 ontfermde ze zich over de ontredderde bevolking. Waarschijnlijk liet de vuurzee het slot ongemoeid.

De elfde heer van Purmerend was graaf Lamoraal van Egmond, een kleinzoon van Jan van Egmond. Lamoraal vocht aan de zijde van Willem van Oranje tegen de Spaanse koning. De Spaanse legerleiding bracht Lamoraal van Egmond voor de *Raad der Beroerten*, die hem ter dood veroordeelde. Willem van Oranje had tijdig de wijk genomen. Nadat Lamoraal van Egmond in 1567 onthoofd was, verloor diens zoon Philips van Egmond zijn bezittingen. Door deze verbeurdverklaring kwam Purmersteijn in 1579 in het bezit van de Staten van Holland. Hoge ambtenaren zoals dijkgraven en hoofdofficieren, bewoonden nu het slot. De nieuwe eigenaar van het slot raakte echter in slechte doen. Achterstallig onderhoud werd het slot in de achttiende eeuw noodlottig en tenslotte verviel het tot een ruïne.

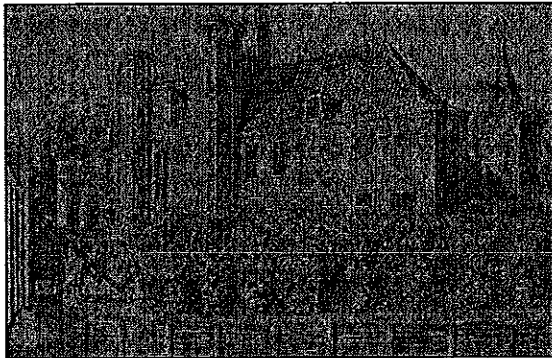
EEN POSTUUM PORTRET

De enige beschrijving van het interieur van het slot is van de negentiende-eeuwse schrijver B.A. Plemper van Balen. Wat hij in 1843 opschreef, kunnen niet zijn eigen indrukken zijn geweest. Plemper omschreef een vierkant bouwwerk, door muren omgeven, met op de vier hoeken hoge torens. De ingang werd door de twee achtkantige torens geflankeerd. (De aanzet van deze torentjes is op het Slotplein gereconstrueerd). Rond het slot liep een tien meter brede gracht, waarover een toegangsbrug gebouwd werd. Een grote poort leidde naar de binnenplaats, die met klinkers bestaat was. Hier werden vonnissen uitgesproken en terechtstellingen voltrokken. Links op het plein gaf een trap toegang tot het slot. Purmersteijn had maar weinig woonvertrekken. De grootste zaal, vanwege de vloer ook wel de marmeren zaal genoemd, werd als ontvangstruimte gebruikt. De wanden waren wit gepleisterd. Het bruine plafond was versierd met slingers van loofwerk in geel opgetrokken, waartussen afbeeldingen van pauwen en papagaaien prijkten. Vier ramen boden het uitzicht naar het westen en het noorden, drie andere zagen op de binnenplaats en de slottuin uit. In de marmeren zaal

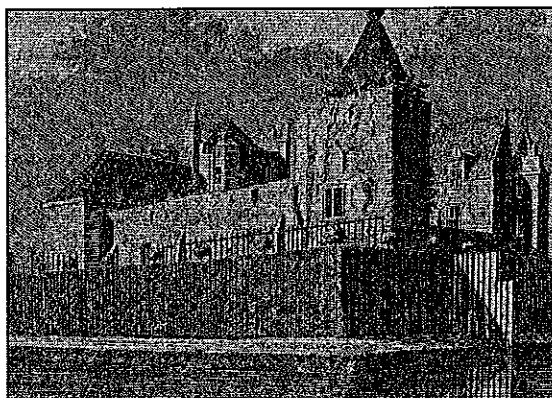
gaven een paar grote vleugeldeuren toegang tot de nieuwe zaal en de Prinsenzaal. Deze laatste dankte haar naam aan een bezoek van de prinsen Maurits en Frederik Hendrik aan de pas drooggemalen Beemster, in 1612. Willem II werd er in 1650 ontvangen. Rechts van de stenen trap bevonden zich keukens en de gevangenis, links een grote kelder. Achter het slot waren de stallen.

EEN WEINIG VERHEFFEND EINDE

Was de zeventiende eeuw Nederlands Gouden Eeuw, de achttiende eeuw was minder welvarend. De Staten van Holland waren eigenaar van slot Purmersteijn. Bijna driekwart van de begroting van de Staten ging op aan rente op schulden. Veel geld voor onderhoud aan het slot bleef er niet over. Dat het Purmerendse bezit in een bouwval veranderde, werd de Staten in een klap duidelijk. De kroniekschrijver Albert Louwen was mogelijk ooggetuige: *'De Regeringe had drie Stukken Kanon op de Schans bij het Slot laten plaetsen, dewelcke gedurig afgeschoten wierden om den Heer H. Officieren en Castelijn van deze Stads die zijn wooninge op het Slot hadt*

nevens de Heeren der regeringe die hem aldaar onthaald wierden te vereeren. Door het gedreun van het schieten zoo gebeurde het dat eene Toorn van 't Slot, staande op de hoek na de Slotterburgwal en Nekkerdijk van op den middag ten 12 Uuren instorte en te neder viel'.

De ramp voltrok zich in 1713. (De schoten zetten de Vrede van Utrecht luister bij). Tekeningen van na die tijd laten zien, dat de toren door een nieuwe woonvleugel vervangen werd. Ook is zichtbaar dat de noordoostelijke toren flinke scheuren vertoonde.

Ondanks deze erbarmelijke staat had slot Purmersteijn in zijn laatste jaren nog een bewoner. Meynard Albert Sonk de Vries zat er van 1733 tot zijn dood in 1737 een gevangenisstraf uit. Sonk, een zoon van een Hoornse burgemeester, was homoseksueel in een periode van strenge homo-vervolgging. Sonks knechten werden gearresteerd, verhoord en gemarteld, zodat een van hen bekende dat hij met Sonk *'het vuile werk'* had gedaan. Sonk wist dat hij zonder bekentenis niet ter dood kon worden veroordeeld. Zijn geld of positie voorkwam, dat hij gemarteld werd, zodat hij kon blijven ontkennen. Zo ontliiep hij de doodstraf, maar werd wel voor het leven opgesloten. Hij zat zijn straf uit in een ruïne.

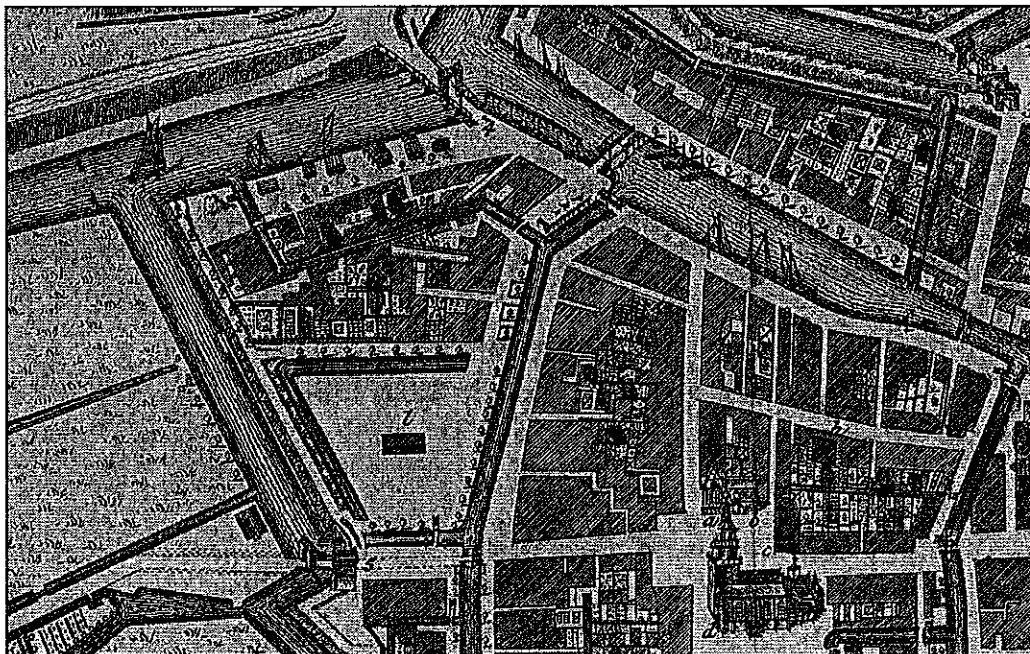

Nadat in 1726 de laatste kastelein van Purmersteijn, Constantijn van Ruytenburg, overleden was, hadden de Staten van Holland het slot onbewoonbaar verklaard. Purmerend stuurde de Staten daarop een verzoek, waarin stond dat : *'reeds de solderingen en verdere securiteijten van de nog in wesen sijnde gevangenplaatsen soo seer vergaan, dat deselve tot detensie van criminele(n) t eenenmale insuffisant ende onbequaam sijn. En daaren boven een toorn, waarin een gijselkamer en enige hoognodige gevangen plaatsen waaren reeds van binnen ingestort ende geruineert. Wijders een tweede toorn ten uijterst bouwvallig, gescheurt en op 't punt van elkander ter needer te vallen, en ook dat het dak van tselve sloth sodanig gederaliseert dat wanneer het reegent het waater vermits de meenighte van*

lekkagien door 't gantsche sloth heen stroomt tot een onuitspreeckelijck bederff en verdere ruïne van tselve'. Het verrassende antwoord van de Staten was, dat zij slot Purmersteijn aan de stad cadeau deden. Het gemeentebestuur van Purmerend liet Purmersteijn in 1741 afbreken.

De stenen van de torens werden gebruikt om de grond onder de luifel van de kaaswaag te bestraten. Het overige materiaal werd in partijen verkocht. Alleen de in 1701 gebouwde stallen, die nog in goed staat verkeerden, bleven staan. Ze werden in 1741 tot woning voor de schout ingericht. Later heeft dit huis nog jaren dienst gedaan als kaaspakhuis. In 1885 werd het tot drie woningen verbouwd. De oorspronkelijke stallen maakten in 1975 plaats voor een garagebedrijf.

Purmersteijn is diverse keren gereconstrueerd, zowel op schaal als levensgroot. Er zijn kastelen nagebouwd ter gelegenheid van het 500-jarig bestaan van Purmerend in 1910 en bij het 450-jarig bestaan van Purmerends marktrechten in 1934. In de collectie van het Purmerends Museum is een foto van een suikertaart in de vorm van Purmersteijn. Serieuzer waren de reconstructietekeningen van vader en zoon Egthuijsen, welke uiteindelijk resulteerden in een prachtige maquette die in het Purmerends Museum te bewonderen is.

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN 1975 EN 1999

In 1975 vond een zogeheten noodopgraving op het Slotplein plaats. In het verslag van de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek valt te lezen: *'De afbraak van enkele zeventiende eeuwse panden, met het oog op de aanleg van een parkeerterrein, maakte het noodzakelijk een onderzoek in te stellen naar de mogelijke restanten van de op deze plaats gelegen zuidgevel met woongebouwen van het vroeg vijftiende eeuwse kasteel 't Slot. Helaas moest worden vastgesteld dat de zuidwesthoek van het kasteel al aan de gemeentelijke graafwerkzaamheden ten offer was gevallen. De funderingen van het resterende deel van de voorgevel –de door twee achtkantige torentjes geflankeerde middenpartij tot en met de vierkante zuidoostelijke hoektoren- konden met behulp van gemeentepersoneel worden opgegraven. De beide achtkantige hoektorentjes van het centrale gebouw zijn door middel van een opgemetseld muurtje op het parkeerterrein aangegeven.'* Van de opgraving resteren twee tekeningen en enkele bodemvondsten. Zo bezit het Purmerends Museum enig zeventiende eeuws aardewerk, dat waarschijnlijk al stuk was toen het in de slotgracht gegooid werd.

In 1999 is na de sloop van een garagepand op de hoek van het Slotplein en de Gedempte Singelgracht de bodem gesaneerd. Tijdens deze sanering vond onder leiding van de provinciaal archeoloog weer een noodopgraving plaats. Ten behoeve van onderzoek naar bodemprofielen is een sleuf gegraven. De archeologen vonden snel de noordoostelijke toren van het kasteel en delen van de noordelijke muur. De toren bleek vierkant, met een afgeschuinde zijde, terwijl tekenars vaak uitgingen van een achthoekige toren. Een bakstenen fundering van zogeheten 'poeren' en 'slieten' werd blootgelegd. Boven die constructie waren de muren gesloopt. Of het slot in 1423 wel of niet afgebroken is, kon deze opgraving daarom niet aantonen. Wel heeft de belangstelling voor dit onderzoek aangetoond, dat de geschiedenis van Purmersteijn tot de verbeelding spreekt.

Bos-Rops, J.A.M.Y., Willem Eggert (ca. 1360-1417), een Amsterdamse koopman in grafelijke dienst, *Hollandse Studien* 12 (1982) 39-72.

Groesbeek, J.W., *Middeleeuwse kastelen in Noord-Holland, hun bewoners en bewogen geschiedenis* (Rijswijk 1981).

Janssen, H.L., J.M.M. Kylstra-Wielinga en B. Olde Meierink. *Duizend jaar kastelen en Nederland, functie en vorm door de eeuwen heen* (Utrecht 1997).

Verhoofstad, P.M., *Geschiedenis van Purmerend* (1947).

Gebaseerd op tekst van Stef Jacobs

Redactie en vormgeving Saskia van den Berg

Historische hoogtepunten

Willem Eggert, de eerste heer van de toenmalige heerlijkheid Purmerend, voltooide in 1413 zijn slot Purmersteyn op het stuk grond dat met de huidige straatnamen ligt tussen de Gedempte Singelgracht, Kanaalstraat, Kanaalkade en op het Slotplein.

Er zijn verschillende kunstenaars geweest die een afbeelding van het slot hebben gemaakt. Een ervan is in deze brochure afgebeeld. Het slot bestond uit een aantal sterke en geheel uit steen opgetrokken gebouwen, wat voor die tijd een bijzonderheid was. Om het slot te beschermen tegen vijanden werd het ommuurd en voorzien van een slotgracht. Deze bescherming wordt ook wel "omringeld" genoemd.

Het slot was gebouwd in de vorm van een groot vierkant met een open binnenplaats. Het hoofdgebouw stond gericht naar de Neckerdijk. Het meest in het oog springen de twee achtkantige torens met kantelen, waartussen men de hoofdepoort zou verwachten. Maar deze poort zit, wonderlijk genoeg naast het hoofdgebouw. De hoeken van het vierkant worden gemarkeerd door vierkante toren van elk 90 voet hoog.

Bij sloop en herinrichtingswerkzaamheden aan het Slotplein in 1975 zijn de funderingen gevonden van de achtkantige torens. Met de oude steentjes zijn deze torens gedeeltelijk weer opgetrokken als eerbetoon aan het slot. Deze muurtjes zijn te zien op het Slotplein. Bij recente sloop van de gebouwen, die moesten wijken voor dit nieuwbouwproject, zijn weer archeologische vondsten gedaan, zodat nu na bijna 6 eeuwen, de exacte omvang van het slot kan worden bepaald.

Het verhaal gaat dat in de 15^e eeuw het slot na een kort bestaan met de grond gelijk is gemaakt en weer helemaal opnieuw is opgebouwd. Bij de jongste archeologische vondsten is deze lezing echter in twiifel getrokken. Wat zich allemaal op en rond het slot heeft afgespeeld blijft raden. Hoe dan ook tijdens een periode van beheer door de Staten van Holland is het slot in de 17^e eeuw uitgebeeld met een koetshuis dat stond aan de kant van de Kanaalkade. Een feit is dat in 1729 de conditie van het slot zodanig slecht was dat de Staten van Holland het slot onbewoonbaar verklaarden en het schonken aan de stad Purmerend. Het stadsbestuur besloot vervolgens in 1741 het slot af te breken. Het koetshuis bleef behouden en werd als woning voor de schout ingericht. In een latere periode heeft het gebouw, zeker tot 1885, dienst gedaan als kaaspakhuis. Daarna is het verbouwd tot 3 woningen in een café, dat de naam van Willem Eggert kreeg.

In 1975 is ook dit voormalige koetshuis gesloopt en kreeg het Slotplein zijn huidige vorm.

Van de exacte locatie waarop het appartementencomplex nieuw Purmersteyn wordt gebouwd is bekend dat op de hoek Slotplein en Gedempte Singelgracht een in 1852 opgerichte zoutziederij heeft gestaan met de naam "De Zorg". Dit pand werd gesloopt in 1957 en vervangen door de autoshowroom van Van Bruggen. Nadat deze autodealer eind zeventiger jaren verhuisde naar bedrijventerrein De Koog heeft het pand met naastgelegen panden korte tijd dienst gedaan als supermarkt en wederom autoshowroom voor occasions.

